

Prof. dr hab. Zbigniew Karpus
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Katedra Stosunków Międzynarodowych
ul. S. Batorego 39 L
87-100 Toruń

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Elżbiety Zielińskiej pt.: *Ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie w latach 1991-2022*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Itrich-Drabarek, Warszawa 2023, ss. 344

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Elżbiety Zielińskiej poświęcona została problematyce ważnej dla stosunków polsko-ukraińskich po 1991 r., czyli po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości. Dotyczy ona zagadnienia, jakim jest ochrona śladów polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie, na terenach, które w okresie międzywojennym XX wieku należały do Rzeczypospolitej Polskiej (Galicja Wschodnia i Wołyń).

Wybór tematu badawczego przez mgr Elżbietę Zielińską jest w pełni zasadny. W historiografii polskiej brak jest monograficznych opracowań naukowych poświęconych polskiemu dziedzictwu kulturalnemu na Ukrainie w okresie od 1991 r. do 2022 r. Doktorantka rozwiązała sformułowany przez siebie problem badawczy dzięki obszernej podstawie materiałowej wykorzystanej w pracy. Z bibliografii umieszczonej na końcu pracy wynika, że kwerendę naukową do tematyki oparto łącznie na 33 źródłach drukowanych (w języku polskim i ukraińskim), na które składają się: 10 aktów prawnych, 12 ustaw, 5 rozporządzeń naczelnych polskich instytucji państwowych i 6 uchwał: Sejmu RP, Rady Ministrów RP, Najwyższej Rady Ukrainy i Gabinetu Rady Ministrów Ukrainy. Kwerendą objęto ponadto 85 monografii i 48 artykułów naukowych. W pracy wykorzystano także 18 innych dokumentów, analiz i raportów oraz materiały znalezione na 143 portalach internetowych (przede

wszystkim w języku polskim). W obszernym wstępie bardzo szeroko omówiono stan badań do tematu (strony 6-14), a bibliografia umieszczona na końcu pracy jest obszerna i liczy 17 stron (s. 327-344). Doktorantka, co należy podkreślić i docenić, prowadziła rozległą kwerendę naukową przede wszystkim w Polsce, w różnych instytucjach centralnych i zbiorach bibliotecznych. Dlatego można z całą stanowczością stwierdzić, że w pracy doktorskiej Autorka wykorzystwała praktycznie wszystkie niezbędne materiały źródłowe i opracowania naukowe, a dalsza kwerenda nie wniosłaby nowych informacji i ustaleń do pracy doktorskiej.

Rozprawa mgr Elżbiety Zielińskiej posiada układ problemowy i składa się, oprócz wstępu i zakończenia, z pięciu rozdziałów. Konstrukcja rozprawy nie budzi większych zastrzeżeń i uwag recenzenta, jest logiczna i przemyślana. Zgodnie z obowiązującymi zasadami przygotowywania rozpraw doktorskich, we wstępie Doktorantka omówiła cel i zakres pracy – chronologiczny i tematyczny, dokonała charakterystyki stanu badań nad problematyką, bazy źródłowej, literatury przedmiotu oraz zaprezentowała stosowane w pracy metody i techniki badawcze. Określiła także swój główny cel badawczy, wskazując że jest nim *przedstawienie roli państwa polskiego w ochronie dziedzictwa kulturowego, które znajduje się poza granicami. Rozpatrywany będzie przykład polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie, zarówno pod kątem ochrony dziedzictwa materialnego, jak również ochrony dziedzictwa niematerialnego, współpracy w tym zakresie z polską mniejszością mieszkającą w Ukrainie, a także realizacji polityki pamięci. Głównym celem w pracy będzie analiza ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego w Ukrainie latach 1991 do 2022 oraz sformułowanie wniosków dotyczących funkcjonowania systemu czy też wskazanie jego dysfunkcji*. We wstępie określono hipotezę badawczą i postawiono 12 pytań badawczych, do zweryfikowania w kolejnych pięciu rozdziałach pracy.

W pracy doktorskiej, jak podaje Autorka, wykorzystano typowe dla nauk społecznych metody i techniki badawcze, a mianowicie: metodę neoinstytucjonalną (prześledzenie ewolucji polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego), metodę porównawczą (zbadanie polskiego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i zestawienie go z systemem ukraińskim), metodę

historyczną (pokazanie genezy powstawania w Polsce systemu ochrony dziedzictwa kulturowego). Z technik badawczych zastosowano w pracy pogłębione wywiady oraz badania ankietowe (s. 17-18). Należy podkreślić, że wstęp w pracy doktorskiej jest bardzo dobrze przygotowany pod względem merytorycznym i szczególnie metodologicznym.

Wytyczone przez siebie cele badawcze mgr Elżbieta Zielińska zaprezentowała w pięciu rozdziałach, o zróżnicowanej objętości i zakresie merytorycznym. W rozdziale I (o objętości 38 stron) wyjaśnione zostały podstawowe definicje odnoszące się do dysertacji doktorskiej (Kresy Wschodnie, polityka kulturalna państwa, dziedzictwo kulturowe), ukazano stosunki polsko-ukraińskie w omawianym okresie i sytuację mniejszości polskiej w Ukrainie. W rozdziale II (o objętości 38 stron) pokazano polski system ochrony dziedzictwa kulturowego, jego podstawy prawne oraz proces rejestrowania polskich strat wojennych w wyniku II wojny światowej, w tym strat w obszarze zabytków sakralnych. Rozdział został bardzo dobrze przygotowany i udokumentowany. W rozdziale III (o objętości 52 stron) Doktorantka omówiła, w sposób bardzo interesujący i szczegółowy, stosunki pomiędzy Polską a Ukrainą po 1989 roku, w szczególności po 1991 r. (czyli po uzyskaniu przez Ukrainę suwerenności). Przedstawiła Autorka proces uznania niepodległej Ukrainy przez Polskę oraz nawiązania stosunków międzypaństwowych. Pokazano w rozdziale także sytuację mniejszości polskiej w Ukrainie oraz zajęto się określeniem liczby Polaków mieszkających w tym państwie w XX i XXI wieku. Scharakteryzowano również system ochrony zabytków w Ukrainie, nie zapomniano przy tym o sprawach trudnych i problematycznych w stosunkach polsko-ukraińskich. W rozdziale IV pracy (o objętości 45 stron) szczegółowo omówiono polskie działania realizowane w zakresie ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie. Pokazano projekty konserwatorskie, realizowane w tym państwie od 1991 r. oraz inwentaryzację zbiorów, które nie zostały rewindykowane do Polski po II wojnie światowej. W rozdziale zajęto się także polską polityką pamięci wobec polskiego dziedzictwa kulturowego na kresach południowych. W bardzo ważnym dla problematyki poruszanej w dysertacji rozdziale V (o objętości 27 stron), szczegółowo oceniono politykę władz polskich w

zakresie ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie, w tym i w okresie po 24 lutego 1922 r., gdy toczy się na Ukrainie pełnowymiarowy konflikt z rosyjskim agresorem. Całość pracy zamyka dobrze przygotowane i merytoryczne zakończenie, w którym podsumowano wyniki badań (o objętości 17 stron). Doktorantka zawarła w nim odpowiedzi na wymienione we wstępie hipotezy badawcze oraz zakładane cele badawcze. Należy zaznaczyć, że pod względem metodologicznym i merytorycznym zakończenie jest wzorcowe i godne naśladowania w dysertacjach doktorskich.

Recenzent potwierdza, że tekst rozprawy został przygotowany bardzo dobrze i napisany dobrym, komunikatywnym językiem, dostrzegł w niej jednak pewne niejasności. Autorka we wstępie wyjaśniła dlaczego w pracy będzie stosowała termin „w Ukrainie”, z czym się należy zdecydowanie zgadzać. Jednakże w dysertacji sporadycznie pojawia się termin „na Ukrainie”, co sugerowałoby potrzebę przeprowadzenia pewnego ujednoczenia, uwzględniającego w całej obszernej pracy doktorskiej deklarację jej Autorki w tym aspekcie. W rozdziale III dwukrotnie Doktorantka użyła nazwy Ukraińska Republika Ludowa (s. 99 i 119) na określenie nazwy naszego wschodniego sąsiada po 1991 r. W rzeczywistości państwo o nazwie URL istniało na Ukrainie w okresie od 1918-1920, następnie jego władze i wojsko znalazły się na terytorium II Rzeczypospolitej, a w dalszej kolejności od 1922 r. we Francji (w Paryżu). W 1992 r. insygnia władzy państwowej i Głównego Atamana URL zostały uroczystie przekazane władzom suwerennej i niepodległej Ukrainy (uroczystości ich przekazania odbyła się w Kijowie). W wszystkich encyklopediach, portalach internetowych i publikacjach poprawna nazwa naszego południowo-wschodniego sąsiada to Ukraina. W XX wieku istniało wiele podmiotów państwowych na ziemiach ukraińskich, w większości przypadków nie były one uznane przez społeczność międzynarodową i sąsiadów. Powszechnie wiadomo, że Polska przez 5 miesięcy (od kwietnia do 2 listopada 1920 r.) uznawała Ukraińską Republikę Ludową i nawet zawarła z nią dwa układy sojusznicze – polityczny i konwencję wojskową. Z kolei 12 października 1920 r. Polska uznała też Ukraińską Socjalistyczną Republikę Sowiecką oraz podpisała z nią i Rosją Sowiecką układ o zawieszeniu broni oraz 18 marca 1921 r. Traktat Ryski o zakończeniu działań wojennych, wytyczeniu

granicy, wzajemnym uznaniu się i nawiązaniu stosunków dyplomatycznych. Po rozpadzie Związku Sowieckiego suwerenna Ukraina w swojej nazwie nie nawiązała do swej poprzedniczki USRS, chociaż od 1945 r. Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka była członkiem założycielem Organizacji Narodów Zjednoczonych, a następnie posiadała własne Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Ponadto, praca zyskałaby dodatkowo, gdyby na jej końcu zamieszczono przynajmniej jedną mapkę pokazującą „Kresy Wschodnie II RP” (w jej południowej części) z zaznaczeniem obiektów polskiego dziedzictwa kulturowego oraz kilka fotografii obiektów kulturowych, o których jest mowa w rozprawie doktorskiej, jak np. Cmentarza Łyczakowskiego, Cmentarza Orłąt Lwowskich, Łacińskiej Katedry i szczególnie Kaplicy Boimów we Lwowie, jak i innych obiektów zabytkowych. Ten mankament będzie można wyeliminować przy przygotowaniu pracy do druku, o czym recenzent jest w pełni przekonany.

W pracy umieszczono, co należy podkreślić, 5 wywiadów odnoszących się do ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie (o objętości 85 stron), wydatnie wpływających na lekturę rozprawy. Są one umieszczone na końcu dysertacji, przy czym Autorka odwołuje się do nich w trakcie prowadzenia narracji. Należy jednak dokonać dokładniejszej ich redakcji stylistycznej, szczególnie wywiadu z metropolitą lwowskim arcybiskupem M. Mokrzcem, gdyż odpowiedzi na niektóre pytania są zbyt ogólne i niekiedy nie w pełni zrozumiałe.

Oceniając ogólnie warsztat naukowy mgr Elżbiety Zielińskiej należy podkreślić bardzo dobrą orientację w zgromadzonym materiale. Porusza się w nim swobodnie i umiejętnie wykorzystuje w swojej argumentacji. Wskazuje to na solidne przygotowanie Autorki do samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Właściwie zostały zredagowane liczne przypisy, w których Doktorantka umieściła informacje istotne, lecz o charakterze jedynie uzupełniającym do wykładu głównego. Należy także pochwalić język rozprawy, który jest jej mocną stroną. Jest on precyzyjny, dobry pod względem literackim, a przez to ułatwiający lekturę dysertacji. Dlatego też recenzent jest w pełni przekonany, że względu na jej walory merytoryczne i nowatorskie, że praca powinna być wyróżniona, a także opublikowana. Należy przy

tym podkreślić, że Doktorantka posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych. W jednoznacznej ocenie recenzenta, mgr Elżbieta Zielińska rozwiązała w dysertacji ważny problem badawczy, który dotąd był tylko sporadycznie podnoszony w polskim dyskursie naukowym i historiografii polskiej.

Recenzowaną dysertację doktorską mgr Elżbiety Zielińskiej, przygotowaną pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Jolanty Itrich-Drabarek, oceniam bardzo pozytywnie. Została ona oparta na wartościowym i różnorodnym materiale źródłowym (w tym przede wszystkim na aktach prawnych polskich i ukraińskich) oraz na bardzo obszernej specjalistycznej literaturze przedmiotu. Jest ona oryginalnym rozwiązaniem problemu badawczego i wzbogaca oraz porządkuje naszą wiedzę o polskiej polityce ochrony dziedzictwa kulturowego na Ukrainie oraz stosunkach polsko-ukraińskich w tym obszarze tematycznym w okresie 1991-2022. Tym samym dysertacja odpowiada wymogom stawianym rozprawom doktorskim w świetle art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.), mającego zastosowanie w sprawie w związku z art. 175 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.).

Dlatego też stawiam wniosek o nadanie magister Elżbiecie Zielińskiej stopnia naukowego doktora w dyscyplinie nauki o polityce i administracji, w dziedzinie nauk społecznych.

prof. dr hab. Zbigniew Karpus

Toruń, 29 września 2023 r.